

Epistemološki prijelomi u psihijatriji:

Od neurobiološkog redukcionizma prema integralnoj ontologiji relacija i hermeneutici subjekta

Autor: Davor Moravek

Sažetak Prikazana je teorijska analiza suvremenih epistemoloških pomaka u razumijevanju fenomena duševne patnje, s posebnim naglaskom na sustavnu kritiku dominantnoga biomedicinskog modela u psihijatriji. Sintetizirajući uvide iz egzistencijalne fenomenologije, teorije samoorganizirajućih sustava (autopoiesis) i kritičke teorije društva, rekonstruira se i predlaže teorijski model „integralne ontologije relacija”. U članku se detaljno istražuje proces rekonceptualizacije psihijatrijskog simptoma – od biološke disfunkcije i mehanicističkog „kvara” prema smislenom egzistencijalnom odgovoru i adaptacijskom mehanizmu. Pokazuje se kako takav ontološki zaokret nužno zahtijeva prelazak na okvire integrativne i funkcionalne psihijatrije, u kojima terapijski dijalog nadilazi ekstrakcijsku dijagnostičku funkciju i postaje primarni prostor ontološke rekonstrukcije. Dodatno, rad ekstenzivno analizira utjecaj suvremenoga društvenog konteksta kroz prizmu teorije igara te ispituje kako algoritamski posredovani okoliši izravno oblikuju kognitivnu plastičnost i fenomenološko polje svijesti, čime se redefiniraju same granice ljudskoga uma.

Ključne riječi: epistemologija psihijatrije, hermeneutička psihijatrija, ontologija relacija, autopoiesis, prošireni um, funkcionalna psihijatrija, teorija igara, algoritamska kognicija.

Abstract *Epistemological Ruptures in Psychiatry: From Neurobiological Reductionism Towards an Integral Ontology of Relations and Hermeneutics of the Subject*

This review article conducts an in-depth theoretical analysis of contemporary epistemological shifts in understanding the phenomenon of mental suffering, with a specific focus on the systemic critique of the dominant biomedical model in psychiatry. By synthesizing insights from existential phenomenology, the theory of self-organizing systems (autopoiesis), and critical social theory, the paper reconstructs and proposes a theoretical model of an "integral ontology of relations". The article extensively explores the reconceptualization of the psychiatric symptom—from a biological dysfunction and mechanistic "breakdown" to a meaningful existential response and adaptive mechanism. It demonstrates how such an ontological turn necessarily demands a transition towards the frameworks of integrative and functional psychiatry, where therapeutic dialogue transcends its extractive diagnostic function and becomes the primary space for ontological reconstruction. Furthermore, the paper extensively analyzes the impact of the contemporary social context through the lens of game theory and examines how algorithmically mediated environments directly shape cognitive plasticity and the phenomenological field of consciousness, thereby redefining the very boundaries of the human mind.

Keywords: epistemology of psychiatry, hermeneutic psychiatry, ontology of relations, autopoiesis, extended mind, functional psychiatry, game theory, algorithmic cognition.

Uvod: Epistemološka kriza i granice mehanicističke paradigme

Suvremena psihijatrija i klinička psihologija nalaze se u stanju latentne, ali sve očitije epistemološke krize. Dominantna paradigma, utemeljena na strogom biomedicinskom i scijentističkom modelu, teži objašnjavanju izrazito kompleksnih fenomena duševne patnje isključivo kroz prizmu neurobioloških devijacija, disbalansa neurotransmitera i disfunkcija neuralnih krugova. Iako je ovakav pristup povijesno donio značajne napretke u akutnoj farmakoterapiji i neuroznanstvenom mapiranju mozga, on se danas suočava s nepremostivim teorijskim i praktičnim ograničenjima uslijed svoje inherentno redukcionističke prirode.

Temeljni problem takvoga pristupa leži u ontološkoj redukciji: cjeloviti, relacijski i povijesno situirani subjekt svodi se na izolirani biološki mehanizam. U tom se okviru patnja dekontekstualizira i prevodi u „kvar” koji zahtijeva isključivo tehničku intervenciju, zanemarujući pritom problem subjektivnog iskustva (eng. *hard problem of consciousness*). Klasifikacijski sustavi (poput DSM-a) operiraju kategorološkim entitetima koji često reificiraju simptome, pretvarajući prolazna stanja i adaptivne reakcije u statične bolesti. Ovaj članak stoga pruža iscrpan pregled alternativnoga, integralnog okvira koji mentalno zdravlje i bolest promatra kroz prizmu ontologije relacija, naglašavajući neraskidivu isprepletenost okolišnih, društvenih, tehnoloških i bioloških determinanti.

Egzistencijalna dimenzija simptoma: Fenomenološka rekonceptualizacija

Kritička dekonstrukcija biomedicinskog modela započinje radikalnom redefinicijom samoga pojma simptoma. Oslanjajući se na bogatu fenomenološku tradiciju (Heidegger, 1927/1962; Husserl, 1913/1931; Merleau-Ponty, 1945/2012), alternativni modeli nalažu povratak izravnom, predrefleksivnom iskustvu pacijenta – njegovu životnom svijetu (*Lebenswelt*). U ovome se kontekstu uvodi i razrađuje koncept *egzistencijalne dimenzije simptoma*.

Patološki fenomeni (poput sumanutih ideja, duboke melankolije, disocijacije ili akutne tjeskobe) više se ne tumače pukim mehanicizmom. Umjesto toga, oni se poimaju kao smisleni, iako često bolni i dugoročno neprilagođeni, odgovori cjelovitoga utjelovljenog subjekta na drastično narušeni ontološki odnos sa svijetom. Baš kao što imunološki sustav generira upalni proces kao obrambeni odgovor na patogen, tako i psihički aparat strukturira simptom kao očajnički pokušaj očuvanja integriteta subjekta kada se mreža primarnih životnih značenja uruši. Time simptom prestaje biti strano tijelo koje treba nasilno farmakološki suzbiti i postaje kompleksan *tekst* ili *simbolička poruka* koju je potrebno hermeneutički dešifrirati unutar konteksta bolesnikove bačenosti u svijet (*Geworfenheit*).

Dijalog kao ontološka intervencija: Onkraj dijagnostičke mehanike

U klasičnome biomedicinskom modelu, dijalog između kliničara i pacijenta ima isključivo ekstraktivnu i instrumentalnu funkciju: služi prikupljanju (trijaži) podataka potrebnih za ispunjavanje formalnih dijagnostičkih kriterija. U predložene hermeneutičkom i relacijskom okviru (Gadamer, 1960/2004), ontologija kliničkog susreta radikalno se mijenja – dijalog prestaje biti uvod u liječenje i *postaje* sam terapijski proces.

Kada pacijent artikulira svoju patnju u sigurnome, suistraživačkom prostoru, on ne prenosi puke informacije, već kroz jezik aktivno kognitivno restrukturira rascjepkane aspekte vlastitog narativa. Terapeut više nije „objektivni promatrač iza stakla” koji mehanički katalogizira simptome, već rezonantni, utjelovljeni entitet koji sudjeluje u „stapanju horizonata”. Kroz ovakvu hermeneutičku praksu, izgovorena i prihvaćena riječ postaje neurobiološka intervencija. Naime, samoorganizirajući sustav uma (proces *autopoiesisa*) koristi povratnu informacijsku spregu

generiranu u autentičnom dijalogu kako bi kalibrirao vlastita značenja (Maturana & Varela, 1980). Jezik izravno modulira neuroplastičnost, omogućavajući *top-down* regulaciju limbičkog sustava posredstvom prefrontalnog korteksa, čime se kaos nediferenciranih afekata prevodi u koherentno, podnošljivo iskustvo.

Integrativna i funkcionalna psihijatrija u relacijskom okviru

Pomak od izoliranog proučavanja neuronskih receptora prema dubinskom proučavanju relacija zahtijeva sistemsku implementaciju *integrativne i funkcionalne psihijatrije*. Dok tradicionalna, alopatska psihijatrija pretežito teži suzbijanju krajnjeg ishoda patološke kaskade (samog simptoma), funkcionalna psihijatrija istražuje čitav niz temeljnih, isprepletenih uzroka, tretirajući neurološke, imunološke, gastrointestinalne (mikrobiom) i psihosocijalne faktore kao jednu, neodvojivu i dinamičnu mrežu (Bland, 2013).

U kontekstu integralne ontologije relacija, ovaj pristup implicira prepoznavanje činjenice da um ne obitava u biološkom vakuumu lubanje. Funkcionalna psihijatrija ovdje ne označava samo uspostavu biološke funkcionalnosti organa, već *ontološku funkcionalnost* subjekta unutar njegova specifičnog okoliša. Terapijski se napor usmjerava na vraćanje inherentne sposobnosti subjekta da se na adaptivan, stvaralački način relacijski uskladi sa svijetom. U tom modelu farmakoterapija nije odbačena, ali dobiva novu ulogu: ona nije ultimativno rješenje, već privremena kemijska „skela” (eng. *scaffolding*) koja ublažava akutnu bol i stvara stabilan biološki temelj neophodan za odvijanje zahtjevnih psihoterapijskih i hermeneutičkih procesa.

Društvena patogeneza: Teorija igara i dvostruke spone sustava

Ljudski subjekt ne obitava isključivo u biološkom i privatnom, već i u širokome društvenom polju čija se dinamika moći može precizno analizirati kroz prizmu *teorije igara* (Nash, 1950). Suvremeni socio-ekonomski i korporativni konteksti često nameću pravila interakcije koja poprimaju oblik nemilosrdnih igara nulte sume (gdje dobitak jednog aktera nužno determinira gubitak drugoga). Dodatno, takvi sustavi masovno generiraju patogene komunikacijske obrasce poznate kao dvostruke spone (eng. *double binds*), koje je prvi opisao Gregory Bateson (1972).

U takvome kompetitivnom, kasnokapitalističkom i neoliberalnom okruženju, imperativ neprekidne optimizacije i kompetitivnosti stvara situacije u kojima su pojedinci prisiljeni usvajati strategije preživljavanja koje dugoročno, i neizbježno, iscrpljuju njihov psihološki kapital (Bourdieu, 1990). Mnogi suvremeni psihijatrijski entiteti – poput pandemije sindroma sagorijevanja (eng. *burnout*), teških anksioznih stanja, depresije ili socijalnog povlačenja (npr. fenomen *hikikomori*) – iz ove se perspektive mogu reinterpretirati kao logični, strateški obrambeni odgovori uma koji odbija sudjelovati u „igri” čija su pravila postala apsurdna, paradoksalna ili ontološki nepodnošljiva. Patologija, stoga, nije primarno locirana u biološkom defektu pojedinca, već u toksičnim pravilima sistemske igre koju je pojedinac prisiljen igrati (Luhmann, 1984/1995).

Algoritamski okoliš i kolonizacija svijesti: Kognitivna plastičnost u digitalnom dobu

Najrecentniji, a vjerojatno i najopasniji izazov relacijskoj ontologiji i očuvanju mentalnog zdravlja, predstavlja dubinsko tehnološko posredovanje stvarnosti. Ako prihvatimo utemeljenu tezu o proširenome umu (Clark & Chalmers, 1998) – koja postulira da kognitivni procesi nisu organični neuralnim tkivom, već aktivno inkorporiraju vanjske alate i okoliš – tada arhitektura suvremenih digitalnih algoritama vrši izravan, gotovo mehanički utjecaj na samu strukturu ljudske svijesti.

Algoritmi strojnog učenja koji upravljaju društvenim mrežama, tražilicama i cjelokupnim protokom informacija više ne funkcioniraju kao pasivni alati u rukama korisnika. Oni su postali proaktivni, autonomni agenti (epistemički medijatori) koji iz temelja oblikuju relacijsko polje subjekta. Funkcionirajući prema principima „ekonomije pažnje” i eksploatacije dopaminskih petliji

nagrađivanja, takvi algoritmi doslovno rekonfiguriraju kognitivnu plastičnost mozga. Oni neprestano predviđaju, suptilno usmjeravaju i u konačnici proizvode ljudske želje, strahove i bihevioralne obrasce.

Ova „algoritamska kolonizacija” dramatično sužava fenomenološki horizont mogućnosti i dokida prostor za kontemplaciju. Kada vanjski, komercijalno pogonjeni sustav preuzme ulogu kuratora osobne stvarnosti, autopoietički (samoobnavljajući) kapacitet ljudskoga uma biva ozbiljno kompromitiran. Svijest se pod teretom hiperstimulacije fragmentira, što rezultira nastankom posve novih oblika „digitalnih psihopatologija” – od disperzije pažnje do posredovanih oblika anksioznosti i gubitka identiteta. Klasični, redukcionistački biomedicinski model takve patologije ne može adekvatno ni konceptualizirati, a kamoli uzročno-posljedično liječiti.

Zaključak: Imperativ normativne i epistemičke rekonfiguracije

Rekonstrukcija psihijatrijske, kliničke i psihoterapijske prakse kroz paradigmu integralne ontologije relacija ne predstavlja puku akademsku vježbu niti estetsku nadogradnju terminologije. Ona je nužan epistemološki prijelom – u smjeru kuhnovske smjene paradigmi – potreban da bi se odgovorilo na rastuću krizu smisla i mentalnog zdravlja u suvremenom društvu.

Ljudska se patnja mora prestati promatrati i tretirati kao izolirani, mehanicistički kvar u neurobiološkom stroju. Ona je kompleksan, emergentan ishod na sjecištu ranjive biologije, hermeneutičkih promašaja, nepremostivih pravila patoloških društvenih „igara” te novih, algoritamski uvjetovanih digitalnih okoliša. Integrativna i funkcionalna psihijatrija, naoružana čvrstom spoznajom da je autentičan, interpretativan dijalog primarni medij za rekalkibraciju uma, nudi jasan put naprijed. Takav transdisciplinarni pristup od stručnjaka ne zahtijeva samo obnavljanje medicinskog znanja, već i usvajanje visoke filozofske, sociološke i hermeneutičke pismenosti. Samo opremljeni takvim integralnim razumijevanjem, kliničari mogu uspješno navigirati složenim mrežama u kojima se suvremeni um istovremeno oblikuje, lomi i, u konačnici, ponovno pronalazi svoj smisao i svoje mjesto u svijetu.

Literatura

- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind: Collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology*. Chandler Publishing Company.
- Bland, J. S. (2013). *The disease delusion: Conquering the causes of chronic illness for a healthier, longer, and happier life*. HarperCollins.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (R. Nice, Preveo). Stanford University Press. (Izvornik objavljen 1980.)
- Clark, A., & Chalmers, D. (1998). The extended mind. *Analysis*, 58(1), 7–19. <https://doi.org/10.1093/analys/58.1.7>
- Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and method* (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Preveli). Continuum. (Izvornik objavljen 1960.)
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Preveli). Harper & Row. (Izvornik objavljen 1927.)
- Husserl, E. (1931). *Ideas: General introduction to pure phenomenology* (W. R. Boyce Gibson, Preveo). George Allen & Unwin. (Izvornik objavljen 1913.)
- Luhmann, N. (1995). *Social systems* (J. Bednarz Jr. & D. Baecker, Preveli). Stanford University Press. (Izvornik objavljen 1984.)
- Maturana, H. R., & Varela, F. J. (1980). *Autopoiesis and cognition: The realization of the living*. Springer Science & Business Media.
- Merleau-Ponty, M. (2012). *Phenomenology of perception* (D. A. Landes, Preveo). Routledge. (Izvornik objavljen 1945.)
- Nash, J. F. (1950). Equilibrium points in n-person games. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 36(1), 48–49. <https://doi.org/10.1073/pnas.36.1.48>